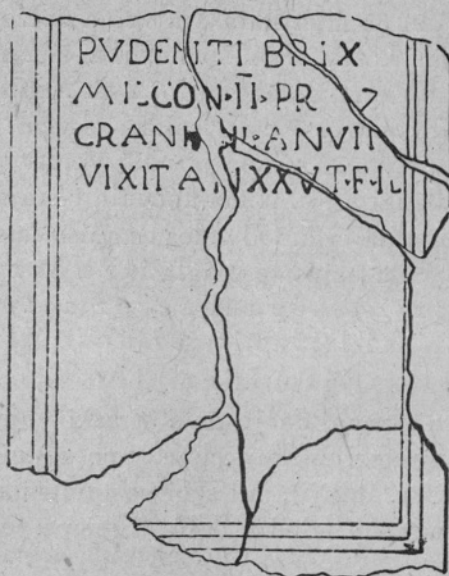

NEKAJ NOVIH ANTIČNIH SPOMENIKOV

Josip Klemenc

Vlada LRS je pričela spomladi l. 1947. graditi v Gregorčičevi ulici zgradbo planske komisije. Del te zgradbe sega tudi na

Slika 1

dvorišče tiskarne Merkur, na katerem je stal del zapadnega rimskega obzidja antične Emona, ki so nanj naleteli že l. 1910., ko so gradili kanale (W. Schmid, Emona I. str. 68). Pri kopanju temeljev za omenjeno poslopje so pa našli temelje zidovja, ki je štrlelo 1,80 m iz obzidja ven na zunanjo stran. Zelo verjetno je, da imamo tukaj opraviti s temelji stolpa, ki je stal kakih 30 m od zapadnih vrat proti severu. V teh temeljih so bili kot gradbeni material tudi razbiti kosi spomenikov št. 1 in 3.

Vzporedno z zunanjim robom južnega pločnika v Aškerčevi ulici je bila položena rimska kloaka, v katero so se od južne

strani zivali manjši kanali. Pri kopanju kanala oktobra 1947 so naleteli na dve taki ustji, od katerih je eno oddaljeno proti severu od zidu pri vratih tehnike ca. 18 m a od zahodnega nekoliko naprej pomaknjenega zidu proti vzhodu 8,50 m. To ustje je bilo prekrito z napisno ploščo (št. 2). Ves profil kloake pa ni bil ugotovljen, pač pa so ugotovili, da so porabljali za zidavo kloake že rabljeno opeko. Vsekakor je prišel ta kamen precej kasno v ta drugočni položaj.

Od spomenika iz sivkastomodrega apnenca (slika št. 1.) je ohranjeno vsega šest skupaj spadajočih kosov srednjega dela, gornji in spodnji del pa manjkata. Največja dolžina ohranjenih, skupaj sestavljenih kosov tega spomenika znaša 1,15 m, največja širina je ca. 0,90 cm, a debelina 0,22 m. Napis sam je v profiliranem, 9 cm širokem in 3 cm visokem okviru. Črke so vklesane v obliki ∇ in njihova višina je od 5,5 cm v prvi ohranjeni vrsti do 4,3 cm v drugi vrsti. Nima nobenih okrajšav, le nad številko II je horizontalna črta. Od celega napisa imamo ohranjene zadnje štiri vrste. Sam napis se p aglasi: *P u d e n t i B r i x (i a) / m i l (i t i) c o h (o r t i s) s e c u n d a e p r (a e t o r i a e) c (e n t u r i a) / G r a n i , [m i] l (i t a v i t) a n (n o s) V I I / v i x i t a n (n o s) X X V t (e s t a m e n t o) f (i e r i) i (u s s i t) .*

Iz tega napisa zvemo, da je neki rimski vojak s priimkom Pudens iz druge pretorijanske kohorte, po rodu iz Brixie (današnja Brescia v Sev. Italiji), dal sebi postaviti nagrobni spomenik. Umril je razmeroma mlad v dobi 25 let po sedmih letih vojaške službe.

Zunanja oblika napisa: lepe, pravilne, široke črke kažejo, da izvira napis iz prvega stoletja po Kr. rojstvu. Za prvo stoletje govori tudi kognomen in dejstvo, da je naveden kot pokojnikov rojstni kraj Brixia, ki je v severni Italiji. Do Vespazijanovega časa so se rekrutirali vojaki iz Severne Italije.¹ Iz provincije Dolnje Mezije imamo ohranjena dva napisa iz *c o l o n i a e U l p i a e O e s c i* (CIL. III. št. 12.548 in pa št. 12.552), kjer se omenjajo vojaki, rojeni v Brixii; oba spomenika sta iz prvega stoletja. Sicer pa to dejstvo ne pride tu toliko v poštev, ker govori

¹ Mommsen, Die Konskriptionsordnung des römischen Heeres, Hermes, 1884, str. 19. Ges. Schriften III, str. 37.

naš napis o pretorijancu. Pretorijanci so se še dolgo kasneje rekrutirali iz cele Italije.²

Oznaka *Pudens* je precej običajna (CIL. III, št. 14.136¹, št. 14.209, št. 14.358^{2a}, št. 14.507 v 20. vrsti št. 14.623¹). Granius je znano rimsko gentilno ime tudi za naše kraje (CIL. III, Suppl. str. 2.353. V CIL. III, št. 181 se omenja neki Granius Romanus).

Za kronološko opredelitev spomenika nam pa daje glavne podatke zgodovina cesarske garde, pretorijancev. Pretorijanci so imeli svoje skupno taborišče v Rimu in to šele od Tiberija naprej. Za Augusta pa je štela ta garda devet kohort, od katerih so bile samo tri, ki so skrbele za stražo v cesarski palači, nastanjene v Rimu. Ostalih šest je bilo razmeščenih po ostali Italiji, in sicer največ v krajih, kjer se je cesar navadno mudil³ n. pr. v Raveni. Pretorijanske kohorte so tudi spremljale imperatorje pa tudi člane njihovih rodbin na njihovih potovanjih. Tak primer je bil pri nas. Takoj po Augustovi smrti (dne 19. avgusta l. 14 po Kr.) so se namreč uprle legije, ki so delale na cestah pri Nauportu (Vrhnika). Da jih pomiri, pošlje Tiberij svojega sina Druza z dvema pretorijanskima kohortama, ki sta bili za ta primer še posebno ojačani s konjeniki in nekaj Germani,⁴ v Panonijo v Nauport. Ko se je Druzu posrečilo pomiriti upornike, je dal voditelje upora poiskati, nekatere pa, ki so se potikali v okolici taborišča, so centurijoni in vojaki obeh kohort pobili.⁵ V eni od teh dveh pretorijanskih kohort je služil tudi Pudens. V borbi proti upornim vojakom, ki so se potikali okrog taborišča, je verjetno padel, pa so mu potem postavili ta spomenik, ki ga po teh dogodkih lahko točno datiramo z l. 14 po Kr.

Nagrobnik je iz belega apnenca, (sl. 2) štirioglate oblike; ohranjen je tudi del nastavka za podnožje. Kamen sam je žilav, leva stran na vrhu ima močno razpoko in tudi dolnji del napisnega polja je razpočen. Višina je brez nastavka 1,17 m, širina 66,5 cm, debelina 23 cm. Cel nastavek bi bil širok 54 cm, njegova ohranjena višina znaša 13 cm. Napis sam je v profiliranem okviru, čigar širina znaša 9,5 cm. Nad okvirom, čigar zunanji rob je od gornjega kamenovega roba oddaljen 21,5 cm, je trikoten za-

² Tudi iz Dalmacije so nam znane osebe, rojene v Brixii (Petričević, Bull. Dalm. XIII, pag. 117, št. 63)

³ Marquardt J., Die römische Staatsverwaltung II, str. 476.

⁴ P. Cornelii Taciti, Annalium ab excessu Divi Augusti lib. I. c. 24.

⁵ Tac., ann. I. c. 50.

trep, visok 17 cm, njegov vrh pa je oddaljen od gornjega roba kamna 5 cm. Poševni stranici zatrepa sta profilirani. V sredini zatrepa je samo v konturi izdelana rozeta, ki pa je razdeljena z enakokrakim križem (10×10 cm) na štiri dele.

Slika 2

Prva črka »D« je oddaljena od gornjega notranjega dela profiliranega okvira 4,5 cm, medtem ko je dolnji del besede »gener« od doljnega notranjega dela okvira oddaljen 10 cm. Razdalja med posameznimi vrstami znaša po 2 cm. Črke so vkle-sane v ostrem kotu. Splošno grede črke bolj v širino kot pa v

višino. Vse črke so visoke približno enako po 6,5 cm. Nekatere so zelo izlizane. Ligatur ni nobenih, vsa imena so izpisana. Edini znak okrajšave je za črko »C(aius)«.

Napis v šestih vrstah se glasi: D(iis) M(anibus)/Tiberiae/C(aius) Bono/nius A/hilleus/gener.

Iz vsebine tega napisa izvemo, da je neki Bononius Ahilleus postavil svoji tašči Tiberiji ta nagrobni spomenik.

Bononius je omenjen na več spomenikih, n. pr. Bononius Vitalis iz Savariae, ki je danes v budimpeštanskem muzeju (CIL. III. 11.024) in ki ga datiramo v čas po cesarju Marku Aurelu. Napis CIL. III. 4.150 (4. vrsta, 15. ime), ki je postavljen za konzulov Fusciana in Silana l. 188 po Kr., omenja ime Bononius Niger. Sext. Bononius je omenjen tudi na napisu iz Italije (CIL. VI. 13.626).

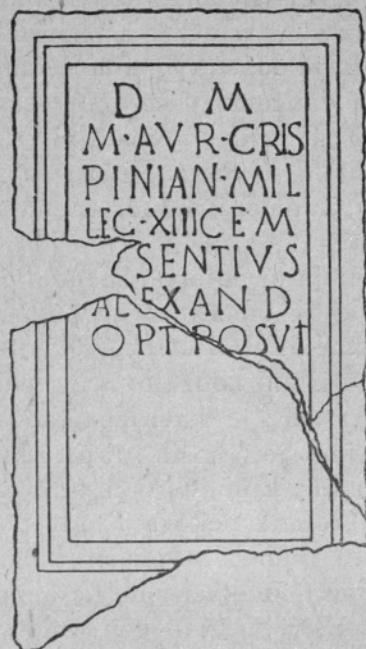
Žensko ime Tiberija ni posebno znano. Pač pa je mnogo bolj običajna Tiberina, ki je omenjena na napisu CIL. III. 3.563 iz Budimpešte. Na spomeniku CIL. III. 870 iz Klausenburga, ki je časovno opredeljen z imeni konzulov »Severo et Quintiliano consulibus« v letu 235 po Kr., je omenjena tudi Tiberina.

Ahilleus, grško ime, je v naših krajih redko, pač pa je mnogo bolj pogosto v krajih, kjer je grški vpliv močnejši. Spomenik CIL. II. 3.596 je nagrobnik nekega T. Iunija Ga(la) Achilleusa, najden pa je v mestu Ondara v Španiji. Iz Španije je tudi napis CIL. II. 4.446. V Franciji je omenjeno to ime na več spomenikih: CIL. XII. 1.600, 835, 3.383, 3.453 (drugo stoletje) in 1.759. Od tam je znano to ime tudi s ploščic CIL. XII. 5.686, 924. V Italiji je pa to ime na napisih CIL. V. 735, 5.553, CIL. X. 4.600, 1.712, CIL. XIV. 4.760. Ahilleus je mnogo pogosteje omenjen v zapadnih pokrajinah rimskega imperija, kjer je bil ne samo latinski, nego tudi grški vpliv mnogo intenzivnejši kot pri nas, posebno ob morju. Za naštete spomenike je zelo težko določiti njihovo dobo, razen za spomenik CIL. XII. 3.453, ki je iz II. stoletja.

Za drugo stoletje govori pri nas formula Diis Manibus, vendar je več momentov, ki kažejo na prvo stoletje. Za prvo stoletje govore razmeroma široke črke, kratki lapidarni stil brez okrajšav, za čas po Klaudiju pa kognomen. Ime Tiberia, ki je zelo redko, je verjetno nosila oseba, ki je bila rojena za vlade cesarja Tiberija (14—37 po Kr.). Ker ji je postavil ta spomenik zet, je morala biti stara najmanj nad štirideset let, ko je umrla.

Torej spada ta spomenik časovno v drugo polovico prvega stoletja, verjetno v dobo okrog l. 100 po Kr.

Mogoče je, da imamo opravka celo z zgodnjekrščanskim spomenikom. Prvi širitelji krščanstva so bili ljudje iz Orienta, a njihovi nagrobni spomeniki so imeli še popolnoma značaj običajnih nagrobnikov v tistem kraju in času. Zato je naš nagrob-

Slika 5

nik popolnoma običajna stela s karakteristično posvetitvijo Diis Manibus, le v akroteriju, kjer je bila slabo izdelana rozeta, je vanjo vsekana enakokraki križ, ki se vidi kot popolnoma slučajna geometrijska figura. Spomenika CIL. III. št. 3.860 in št. 3.895 (AIJ št. 185 in 216) imata v zatropih rozeti s križem, vendar tako, da se zdi, kakor da se stikajo podaljški dveh cvetov, ki so prekrížani z navpičnico, kar je popolnoma nešumljivo. Nagrobni spomenik CIL. V. št. 475 (Degrassi A. Inscriptiones Italiae, Vol. X. Regio X. Fasc. III. Histria septemtrionalis št. 50), ki je sedaj v Trstu v muzeju, ima v sredini zatropa rozeto z vsekanim križem, ki je tak, kakor je na našem spomeniku. Pri spomenikih št. 3.860 in 3.895 je križ zelo spretno skrit (maskiran) cvetovi, pa

tudi imena in druge okolnosti, ki so navedene na teh dveh spomenikih, govore le pogojno, da bi šlo v teh dveh primerih za zgodnjekrščanske nagrobnike. Pri spomeniku iz Trsta, govore podatki za to, da je nastal v času po cesarju Konstantinu Velikem; gotovo pa, da je že krščanski. Prav tako govori poleg že omenjenih grških imen tudi vklesani križ na zatrepu našega spomenika, da gre mogoče za zgodnjekrščanski nagrobni spomenik.

Tretji nagrobni spomenik iz apnenca (sl. 3) je prelomljen v dve neenaki polovici, del ga pa celo manjka. Največja ohranjena dolžina obeh skupaj spadajočih delov je 1,29 m, največja širina 68 cm, debelina pa 21 cm. Napisno polje je v močno profiliranem, 11 cm širokem okviru, ki se dviga 3 cm nad njim. Črke so dobro izklesane v obliki √. Njihova višina pa znaša od 7 cm (»D« na pričetku) do 5,5 cm (»S« v »posuit«). Gornji del črke »D« je oddaljen od gornjega okvira 3,5 cm, a zadnja vrsta od spodnjega okvira 16,5 cm. Razdalja med posameznimi vrstami znaša 2,5 cm (n. pr. med 4. in 5. vrsto), najmanjša pa je 1,5 cm med 6. in 7. vrsto. Črke so izdelane precej neenakomerno, tako je n. pr. črka »P« v tretji vrsti visoka 7 cm, drugi »N« v isti vrsti pa le 6 cm.

Napis sam se glasi: D(iis) M(anibus) / M(arcus). Au(r)elius). Cris(p)inian(us). mil(es) / leg(ionis). XIII Gem(inae) / [M(arcus)] Senti(us) / Alexand(er) / opt(i)o posuit. V vsem napisu je samo ena ligatura, in sicer »it« v zadnji besedici posuit. Pač pa je kot znak okrajšave popolnoma samovoljno uporabljena trioglata točka, in to vsega skupaj štirikrat, vendar le v zgornjih štirih vrstah napisa. V četrti vrsti manjka začetek, kjer sta mogli stati le dve ozki črki ali pa ena širša. V našem primeru sem vzel na to mesto črko »M«.

Iz napisa izvemo, da je dal spomenik postaviti svojemu tovarišu Marku Aureliju Krispinianu, vojaku trinajste legije Gemine neki podčastnik Mark Sencij Aleksander.

Nekaj podatkov za časovno opredelitev tega spomenika dobimo deloma iz oblike črk, ki so precej podolgovate in spadajo potemtakem v kasnejšo dobo. Spomeniki z imenom Marka Aurela spadajo navadno pod konec drugega ali v pričetek tretjega stoletja po Kr., so pa tudi kasneje zelo pogosti. Kognomina, ki se končuje na »ianus« so značilna za kasnejšo dobo rimskega

imperija.⁶ Zelo pogosto je v rabi gentilno ime Sentius tudi v naših krajih. Nosijo ga tako civilne kakor tudi vojaške osebe. Iz Salone je nagrobnik, ki ga je postavil neki Sentij Januarij sebi in svojcem (CIL. III. 14.848²), iz Benkovca pa je napis, kjer je omenjen neki Recus Sentius (CIL. III. 9.958). Iz okolice Skoplja, iz Skupija, poznamo ime Primus Sentius celo na dveh spomenikih (CIL. III. 8.186 in 8.224). Tudi na opekah je znan žig Sentijev (CIL. III. 13.552¹⁰³). Kot vojake poznamo Sentije iz raznih vojaških diplom (CIL. III. LXXII vrsta druga, LXXIII vrsta druga, LXXIV četrta vrsta, LXXVI druga vrsta). Iz Iglice v bližini starega mesta Troesmis (Moesia Inferior, današnja Dobrudža) nam je znan spomenik, ki omenja celo dvakrat nekega Sentija Ponticusa, vojaka V. Macedonske legije (CIL. III. 7.502). Na Sedmograškem v Biogradu na Marošu, v nekdanjem rimskem mestu Apulum, provincija Dacija, so našli kamen z napisom, ki omenja isto ime ko naš spomenik, samo da je to civilna oseba M. Sentius Alexander (CIL. III. 7.748). Ne moremo sicer trditi z gotovostjo, da je Sentij Alexander z našega spomenika sorodnik ali celo sin onega Sentija Alexandra iz Apuluma, vendar pa lahko trdimo, da je naš Sentius Alexander po rodu iz provincije Dacije, ker je bila XIII. legija Gemina obenem s V. Macedonsko kot posadka v Daciji že od časa M. Aurela sem. Že od Vespazijana naprej so se rekrutirali novinci za legije iz tistih pokrajin, kjer je bila legija stationirana. Iz Dacije so pa prišle tamošnje čete k nam šele takrat, ko je bila Dacija definitivno opuščena kot rimska provinca, a to je bilo za vlade cesarja Galliena (253—268 po Kr.) Iz časa samovlade tega cesarja nam je znan iz Ptuja neki detaširani oddelek — vexillatio —, ki je bil sestavljen iz vojakov teh obeh Dačanskih legij t. j. XIII. Geminae in V. Macedonicae. Vojaki teh legij so postavili več žrtvenikov bogu Mitrasu.⁷ Ti dve legiji je uporabljal cesar Gallien kot neko rezervo v borbi proti svojim proticesarjem Ingenuusu in Regalianu. Potreboval je pa te čete tudi proti Gotom, ki so vedno grozili napasti Italijo. Zato je zelo verjetno, da je bil del XIII. legije tudi v Emoni.

⁶ Kognomina na »-ianus« in »-inus« n. pr. Maximianus, Secundinus itd. spadajo v kasnejšo dobo rimskega imperija. Schober, Die röm. Grabsteine von Noricum und Pannonien, str. 10.

⁷ Abramić M., Poetovio, vodnik po muzeju in stavbinskih ostankih r. mesta. Ptuj 1925, str. 183 sqq. Hoffiller-Saria, Antike Inschriften aus Jugoslavien. Heft I. Zagreb 1938, str. 147 sqq, št. 314—317.

Legionar M. Aurelius Crispinianus je bil v vexilaciji te legije, ki se je zadrževala v Emoni, kjer ga je dohitela smrt. Zgodovina te legije nam torej pove, da je ta spomenik iz časa vladanja cesarja Galliena (253—268 po Kr.), kar se popolnoma strinja tudi z drugimi navedenimi podatki za ta spomenik.

Od četrtega nagrobnega spomenika iz marmorja imamo ohranjen samo zgornji kos, ki je sestavljen iz dveh delov, medtem ko napis popolnoma manjka. Višina obeh skupaj spadajočih ohranjenih delov znaša 56 cm, širina 81 cm, debelina pa je 11,5 cm. Središče spomenika zavzema zatrep, čigar stranici sta bogato profilirani, v sredini pa je peterolistna rozeta. Ob obeh zunanjih poševnih stranicah ležita dva prekrasna delfina z glavami navzdol. Pod zatrepom je 25 cm široko napisno polje, bogato okrašeno z girlandami. Izvrstno delo s konca prvega stoletja.

SUMMARY

In 1947 while the edifice for the Planning Commission in the court-yard of the printing-office »Merkur« in Gregorčičeva ulica was being built, broken stone monuments Nos. 1, 3 and 4 were excavated. The first two had been used as building material in the groundwork of the antique tower at the outer side of the western part of Emona walls. The inscription No. 1 in grayish limestone, broken into six pieces and fragmentary, mentions a soldier of 2nd praetorian cohort Pudens, who died in 14 A. D., at the time when Drušus (Tac. Ann. I. 24,30) was ordered by emperor Tiberius to pacify the rebellious Pannonian legions in the surroundings of Nauportus. Monument No. 3 of whitish limestone is fragmentary, too, and broken into two pieces; it tells us it was erected by the non-commissioned officer Marcus Sentius Alexander in the memory of his comrade M. Aurelius Crispinianus, a soldier of XIIIth legion Gemina. It is even possible that the above-mentioned Sentius was a relation of a civilian of the same name from Apulium in Dacia (CIL III. No. 7748) where that legion was garrisoned. Thus the monument originated in the reign of emperor Galienus (253—268 A. D.) when the Roman army abandoned Dacia for ever; yet some parts thereof were proved to have been at Ptuj (Abramić, Poetovio, str. 183, Hoffiller-Saria, Antike Inschriften aus Jugoslawien pp. 147 sq.). The upper part of the marble tombstone, decorated by dolphins, belongs as to its shape and beautiful elaboration to 1st century A. D. Monument No. 2 of white limestone was found in Aškerčeva ulica near the Roman cloaca. It is significant that in the acroterion the plastic, badly elaborated rosette is divided by a Greek hewn-in cross into four parts. It had been erected by C. Bononius Achilleus for his mother-in-law Tiberia. His mother-in-law had been probably born in the reign of emperor Tiberius (14—37 A. D.), and it is possible that the monument was erected about the

year 100 A. D. Bononius Achilleus was probably of Greek origin, and it is possible that he was Christian. The hewn-in cross in the acroterion which was used here as an ornament seems to confirm that view. Two more monuments in Ljubljana (CIL III. 3860 and 3895, Hoffiller-Saria, AIJ No. 185 and No. 216) have a hewn-in hidden cross in their rosette; one monument from Triest has in its rosette a cross very similar to ours. This monument (CIL V. No. 475, Degrassi, *Inscriptiones Italiae*, Vol. X. Regio X. Fasc. III. *Histria Septentrionalis* No. 50) originates from the period after Constantine the Great already, and it is certainly Christian. Thus it is sure that in our case the Christian Greek Achilleus has come to Emona, and that we have here a very early ancient Christian monument, probably from about the year 100 A. D.